

Kitap Tahlili

Der. Doç. Dr. Fahri TÜRK, Balkanlarda Yaşayan Türk Azınlıkları ve Türkçeye Yönelik Dil Politikaları, Astana Yayınları, Ankara, 2016, ISBN: 978-605-9623-02-5

Taner KARAKUZU*
İlker LİMON**

Balkanlar coğrafi önemi nedeniyle tarihte birçok defa istilaya uğramış, antik Yunan, Roma ve Osmanlı gibi birçok büyük uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bu medeniyetlerden Osmanlı'nın söz konusu coğrafya üzerinde bıraktığı etkiler günümüze kadar sürmektedir. Balkan devletlerinde Türk harsının ve folklorunun izleri yoğun bir şekilde görülmektedir. Özellikle 1990'lı yıllar ile birlikte (bölgede komünist ve sosyalist yönetimlerin yıkılması) Balkanlar konusundaki mevcut Türk yazınının belli ölçülerde üretken olduğunun altını çizmekte fayda vardır. Bu bağlamda vurgulanması gereken diğer bir husus ise mevcut çalışmaların genelde Osmanlı dönemi Balkan tarihi, özelde ise Balkanlar'da Osmanlı mirası üzerine yoğunlaşmış olduğudur. Gene Türk siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler yazınında bu alanda yapılan araştırmalar Avrupa'ya göre bir hayli geridedir. Bilhassa Balkan Türklüğü ve onların sorunlarıyla ilgili güncel eserler yok denecek kadar azdır.

Tahlili yapılan bu eseri, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinde büyük bir eksikliği giderecek öncü bir çalışma olarak değerlendirmek mümkündür. Balkan ülkelerinde uygulanan Türkçe politikaları günümüze kadar kapsamlı bilimsel çalışmalara konu olmamıştır. Editörlüğünü Fahri Türk'ün üstlendiği "Balkanlarda Yaşayan Türk Azınlıkları ve Türkçeye Yönelik Dil Politikaları" isimli derleme kitap on bölümden oluşmakta ve her bölümde farklı bir Balkan devletinin konuyla ilgili yaklaşımı incelenmektedir. Eserde konu bütünlüğünün sağlanması amacıyla her devlet için öncelikle ülkede yaşayan Türklerin nüfusu, nüfusun zaman içindeki değişimi ortaya konulmuş ve diğer etnik gruplarla karşılaştırmalar yapılmıştır. İkinci olarak Türkçenin kamusal alanda kullanılmasını etkileyen anayasal çerçeve retrospektif bir bakış açısıyla anlatılmıştır. Gene çalışmanın her bölümünde söz konusu ülkenin dil ve kültür ile ilgili çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşları tespit edilerek bunların Türkçeye yönelik tutumları ortaya konmuştur.

Eserin birinci bölümü Türk ve Kader Özlem tarafından "Bulgaristan Türkleri ve Türkçe" (s. 1-33) başlığı ile kaleme alınmıştır. Yazarlar 1878 Berlin Konferansı'ndan 1989 Todor Jivkov'un komünist rejiminin yıkılışına kadar yaklaşık yüz on yıllık zaman diliminde Türk azınlığın baskı altında tutulduğunu belirtmektedirler. Özellikle 1984 yılında Bulgaristan Hükümeti'nin Türklere karşı başlattığı asimilasyon politikası en sancılı süreci oluşturmaktadır. Jivkov sonrası dönemde Bulgaristan Türklerinin kendi partilerini kurarak ülkenin siyasal hayatında rol oynamaya ve kaybettikleri hakları görece yeniden kazanmaya başladıkları belirtilmektedir. Çalışmada tarihsel perspektiften göçler ve demografik durumun ardından ikili ve çok taraflı antlaşmalarda Bulgaristan'da Türkler ve Türkçe konusuna yer verilmiştir. Bulgar Prensliği'nin kurulmasından Jivkov dönemine kadar Bulgar yönetiminde Türkler ve Türkçe konusu ayrı bir alt başlıkta verilmiştir. Jivkov dönemi için ayrı bir başlık açılmış ve Türklere yönelik asimilasyonunun nasıl gerçekleştirildiği nicel verilerle ortaya konulmuştur. "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde

* Öğr. Gör. Trakya Üniversitesi Uzunköprü Meslek Yüksekokulu, E-mektup: tanerkarakuzu@trakya.edu.tr

** Öğr. Gör. Trakya Üniversitesi Uzunköprü Meslek Yüksekokulu, E-mektup: ilkerlimon@trakya.edu.tr

Türkçe” başlığı altında bilhassa 13 Temmuz 1991 tarihinde yürürlüğe giren yeni Bulgaristan Anayasası’nın yirminci maddesine istinaden asimilasyon yasaklanmış ve Haziran 1991’de çıkartılan kanun ile Türklere eski hakları iade edilmiştir. Bu dönemde Avrupa Birliği (AB) ve Hak ve Özgürlükler Hareketi’nin (HÖH) katkıları ayrı başlıklarda incelenmiştir. Türkiye’nin yaklaşımı irdelenen diğer bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulgaristan Türklerinin 1878-1939 yılları arasında Türkçe matbuat açısından altın yıllarını yaşadığı ve ayrıca bu dönemden sonra matbuat ve medya açısından nasıl bir evre geçirdiği “Türkçe Matbuat ve Medya” başlığı altında düzenlenmiştir. Son alt başlık ise “Türkçe Konusunda Yaşanan Sorunlar ve Mevcut Durum” başlığı altında kaleme alınmıştır. Bu bölümün hazırlanmasında birçok Bulgarca birincil kaynağın tarandığı görülmektedir. Bununla birlikte Balkan Basın Birliği Genel Sekreteri Gazeteci İsmail Köseömer, Güney Bulgaristan Türkçe Öğretmenler Derneği Başkanı Harun Demir ve Hayriye Süleymanoğlu ile yapılan görüşmeler ve Bulgaristan Türkleri kanaat önderlerinin görüşlerine yer verilmesi çalışmaya ayrı bir zenginlik katmıştır.

İkinci ana bölüm Szilagyı Szilard tarafından “Romanya Türkleri ve Türkçe” (s.35-64) başlığı ile kaleme alınmıştır. Romanya’da yaşayan Türkler bu ülkenin resmen azınlık olarak kabul ettiği milletler arasındadır. Romanya’nın Dobruca bölgesindeki Türkler 13. yüzyıldan bu yana kendi milli ve kültürel varlıklarını yaşatmayı başaramışlardır. Dobruca’nın Romanya’ya bağlanmasının ardından bu ülkede yaşayan Türklerin durumları ve bilhassa geçmişten günümüze kadar Romanya devletinin Türklere yönelik uyguladığı dil politikaları ele alınmış ve Türkçenin kullanımı ile ilgili yasalara yer verilmiştir. Yazarın eleştirdiği konulardan birini aynen aktarmakta fayda bulunmaktadır. “Romanya Türklerinin nüfusu dikkate alındığında bu ülkede Türkçe eğitimin geniş çapta yapıldığı görülmektedir. Ancak bu çerçevede temel sorun, yukarıda da işaret edildiği gibi ilköğretim düzeyinde Türkçe eğitimin sadece Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Kültürü ve Tarihi gibi derslerde yapılmasıdır. Romen eğitim yasasına göre bütün derslerin azınlıkların ana dillerinde yapılmasının önünde hiçbir engel yoktur. Şayet Romanya’da her düzeyde Türkçe eğitim bulunmuyorsa, bu durumun sorumlusu Romanya Hükümeti değil bu haklardan yeterince yararlanmayan Türk toplumunun öncüleridir.” (s.51) Bu bölümün Türk yazınına en büyük katkısı neredeyse tamamının Romen dilinde kaleme alınmış kaynaklardan faydalanarak hazırlanmış olmasıdır.

Eserin üçüncü bölümü “Moldova’da Yaşayan Gagavuzlar ve Gagavuz Türkçesi” (s.65-102) başlığıyla Türk tarafından yazılmıştır. Gagavuzlar esas itibarıyla, Balkanlar, Karadeniz ve Hazar havzasında dağınık halde yaşayan Hristiyanlık dinine bağlı olan Türk asıllı olan bir topluluktur. Çalışma Besarabya (İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Moldova) ile sınırlandırılmıştır. İlk Mihail Çakır’ın 20. yüzyılın başında Gagavuz Türkçesini yazı dili haline getirme çabalarına yer verilmiştir. Ardından Besarabya ve Moldova’nın nüfusu ve etnik yapısı üzerinde durulmuştur. Konunun daha iyi kavranabilmesi amacıyla tarihsel süreç içinde Gagavuz Türklerinin 1957 yılına dek kendilerine ait bir alfabelerinin ve yazı dillerinin olmadığı ortaya konmuştur. Bu temel üzerinden bağımsızlık döneminde Gagavuz Türkçesinin kamusal alanda kullanılması, eğitim dili haline gelmesi ve bunu etkileyen federal ve bölgesel yasalar çözümlenmiştir. Son kısımda ise Gagavuz Türkçesinde matbuat, süreli yayınlar, medya ve Türkiye’nin Gagavuz Türkçesinin kullanımına yaptığı katkılara yer verilmiştir.

Dördüncü bölüm ise Ali Hüseyinoğlu tarafından “Yunanistan’da (Batı Trakya) Türk Azınlığı ve Türkçe” (s.103-127) başlığıyla kaleme alınmıştır. Bu bölümde genel hatlarıyla Batı Trakya’da yaşayan Türkler bağlamında Türkçe eğitiminde karşılaşılan problemler ve Türk dilinin gündelik hayatta kullanımı incelenmiştir. Gene Batı Trakya

özelinde Türkçe matbuat ve medyanın durumuyla birlikte azınlık STK'larının bağlantıları nicel verilerle çözümlenmiştir. Bu çözümlene yapılırken Yunanistan, Türkiye ve AB gibi aktörlerin Batı Trakya'da Türkçenin yaşatılmasına yönelik izledikleri politikalar değerlendirilmiştir. Ayrıca Hüseyinoğlu, Türkçenin bu ülkedeki durumunu "[...] Müslüman Türklerin Batı Trakya'daki varlığı ve Türkçenin söz konusu topraklardaki mevcudiyeti Yunanistan adına bir zenginliktir."(s.124) sözleriyle özetlemektedir.

Çalışmanın beşinci bölümü Türk ve Christoph Giesel tarafından kaleme alınmıştır. Makedonya'da yapılan alan çalışmalarıyla desteklenen "Makedonya Türkleri ve Türkçe" (s.129- 177) başlıklı bu bölüm mevcut yazındaki boşluğu doldurmaya matuf özgün bir araştırma olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma ilkin Yugoslavya döneminden başlayarak Makedonya Türkleri hakkında Makedon istatistiklerine dayanarak sistemli bir şekilde bilgiler aktarmaktadır. İkinci adımda ise Makedonya'nın 1991'de bağımsızlığından sonra bu ülkede yaşayan Türklerin kazanmış veya kaybetmiş oldukları dilsel haklar üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Makedonya Anayasası ve Ohri Çerçeve Anlaşması ve AB üyelik sürecinin Türklerin dilsel alanda elde ettikleri hakların kazanılmasına ne derecede katkıda buldukları birincil kaynaklara dayandırılarak ele alınmıştır. Son olarak Türkçe matbuat ve Türkçenin kamusal alanda kullanılması gibi mevzular açıklanmıştır. Yazarlara göre asıl sorunun kaynağı şu şekilde aktarılmaktadır: "[...] Makedonya'da yaşayan 77.959 Türkün Türkçe eğitim hakkının bulunması ve Türkçeyi kamusal alanda sorunsuz bir şekilde kullanması demokratik kurumlara ve normlara bağlılığın önemini göstermektedir. Buradaki asıl sorun Makedonya Türklerinin halihazırda idarede, basınyayında, medyada ve eğitim kurumlarında Türkçenin tam olarak kullanılmasını sağlayacak maddi ve insan kaynaklarından yoksun olmalarıdır."(s.172).

Altıncı bölüm "Kosova Türk Azınlığı ve Türkçe" (s.179-200) başlığı ile Türk ve Sencar Karamucho tarafından kaleme alınmıştır. Kosova 1369 yılında yapılan Kosova Meydan Muharebesi'nden sonra Osmanlı idaresine girmiş ve 1912 yılında Balkan Savaşlarına kadar tam 543 yıl Türklerin egemenliğinde kalmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Türk varlığının izlerinin güçlü olduğu ülkelerden biri Kosova olmuştur. Bu çalışmada Türkçenin hangi şartlar altında Kosova'da resmi dil statüsünü kaybettiği ortaya konmaktadır. Gene Fevzi Karamucho, Nimetullah Hafız ve Bedrettin Koro ile görüşülmüş ve Kosovalı Türk seçkinlerin Kosova'da Türkçenin resmi dil statüsünü kaybetmesi karşısındaki tutumları değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Kosova Türk Partisi ve Ankara hükümetlerinin Kosova'da Türkçenin resmi dil statüsünü kaybetmesindeki rolleri tartışılmıştır.

"Sırbistan Türkleri ve Türkçe"(s.201-224) başlıklı bölüm Burak Gümüş tarafından yazılmıştır. Gümüş çalışmasına "Mevcut yazında eski Yugoslavya cumhuriyetleri olan Kosova ve Makedonya Türkleri hakkında çeşitli kitaplar ve makaleler bulunurken Sırbistan Türkleri ve bu ülkede Türkçenin durumu üzerine yeterli bilgiye rastlanılmamaktadır[...]" (s.201) tespitini yaparak başlamaktadır. İlk olarak eserde Müslümanların etnik kimlikleri arasındaki geçişkenlik üzerinde durulmuş, "Sırbistan Türkleri", "Boşnak Türkleri" ve "Sırbistan Müslümanları" kavramları ayrıntılı olarak "Kavramsal Çerçeve: 'Sırbistan Türkleri' ve 'Boşnak Türkleri'" alt başlığında açıklanmıştır. Ardından Sırbistan'daki Türklerin nüfusu tarihsel açıdan ele alınmıştır. Daha sonra Yugoslavya döneminde Türkçenin eğitim dili olarak kullanılması konusu irdelenmiştir. Son dönemde Sırbistan'da Türkçe eğitim ve Türkçe kursları nicel veriler ışığında çözümlenmiştir. Ayrıca Sırbistan Türkleri Derneği ele alınmış ve bu STK'nın Sırp okullarında Türkçenin yabancı dil olarak okutulması amacıyla yaptığı girişimlere yer verilmiştir.

“Bosna-Hersek’te Türkçe” (s.225-246) isimli bölüm N. Aslı Şirin Öner ve Amra Dedeic tarafından kaleme alınmıştır. Çalışmada ilkin Bosna’nın kısa tarihine yer verilmiştir. Ardından Osmanlı döneminde Türkçenin Bosna’ya yerleşmesi konusu işlenmiştir. Üçüncü ve dördüncü alt başlıklarda Avusturya- Macaristan İmparatorluğu, Birinci ve İkinci Yugoslavya dönemlerinde Türkçe’nin durumu irdelenmiştir. Çalışmanın son alt başlığında Bosna Savaşı sonrasında bu ülkede Türk dilinin araştırılmasına ve öğretilmesine yönelik faaliyetler değerlendirilmiştir.

Karadağ Türkleri ve Karadağ’da Türkçe hakkında bilgi vermeyi amaçlayan bölüm Türk tarafından “Karadağ Türkleri ve Türkçe” (s.247-261) başlığı altında incelenmiştir. Karadağ Türkleri hakkında Yugoslavya döneminden başlayarak Karadağ istatistikleri kullanılarak bilgi verilmiştir. Ardından Karadağ’ın 3 Haziran 2006’da bağımsız bir devlet olmasından sonra bu ülkede TİKA ve Yunus Emre Kültür Merkezi tarafından Türkçenin öğretilmesine yönelik faaliyetler üzerinde durulmuştur. Karadağ’da Türkçe üzerine 1990 sonrası dönemde Türkçe ve yabancı dillerde kaynak bulunmadığından Beyazıt Karagözbekoviç, Sulyo Mustafiç, Tefik Yücesoy ve Emre Çağlayan ile yapılan görüşmeler bakir olan bu alanda özgün bir çalışmanın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Gene Türk’e ait önemli bir tespiti aktarmakta fayda bulunmaktadır. Yazar Türkçenin bu ülkede yok olmasını aşağıdaki ifadelerle ortaya koymaktadır: ” [...] Karadağ Türkleri 1960’lı yıllarda Türkiye’ye yapılan yoğun göçlerin ve Türkçeye sahip çık(a)mamalarının etkisiyle Karadağ toplumu içerisinde benliklerini yitirerek eriyip gitmişlerdir [...]”

Eserin son bölümünün Bünyamin Çağlayan tarafından “Arnavutluk’ta Türkçe” (s.263-282) başlığı altında kaleme alındığı görülmektedir. Bu bölümde öncelikle tarihsel arka plan verilmiştir. Bu bağlamda Osmanlı döneminden başlayarak komünizm döneminin sonuna kadar olan süreçte Türkçe ana hatlarıyla ortaya konulmuştur. 1990 yılından itibaren demokrasiye geçilmesi ile beraber ülkede daha düzenli bir Türkçe eğitime geçildiği belirtilmekte ve bu süreçte Arnavutluk’ta Türkçe eğitimi irdelenmektedir.

Bu eser için toplam on dokuz görüşme gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte Balkan dilleri ağırlıklı olmak üzere dört yüz altmış yedi eserin kaynakçalarda yer aldığı tespit edilmiştir. Eserin büyük yükünü editör Türk’ün çektiği görülmektedir. Editör iki bölümü kendisi yazmış üç bölümde ise birinci yazar olarak karşımıza çıkmaktadır. Eser genel hatlarıyla değerlendirildiğinde siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler yazınında dil politikaları perspektifinden büyük bir boşluğu dolduracak önemli bir başvuru kaynağı olma niteliğine sahiptir.